громадянське суспільство

Державна етнополітика та формування громадянського суспільства

Володимир Анікін,
кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник
Інституту філософії, соціології і права
Академії наук Молдови

В сучасній Молдові одним з пріоритетних напрямків державної політики є консолідація полікультурного і багатомовного населення країни, формування інститутів громадянського суспільства. І все ж проблема гармонізації міжетнічних відносин лишається гострою.

Як свідчить світова практика, тільки успішне вирішення проблем міжетнічних відносин гарантує політичну стабільність та міцність державного устрою. Відтак державі необхідно мати зважену етнічну політику, що грунтується на демократичних засадах всебічного врахування інтересів як титульного етносу, так і національних меншин, політику, спроможну запобігати можливим міжетнічним конфліктам, сепаратистським рухам та їх антиподові – іредентизму.

В останні роки етнополітична ситуація в Молдові дещо стабілізувалася. Процесу певної гармонізації міжетнічних стосунків сприяло, зокрема, створення спеціальних державних інститутів – Департаменту національних відносин і функціонування мов (нині Департамент міжетнічних відносин), Інституту міжетнічних досліджень при Академії наук Молдови, а також прийняття таких важливих законів, як „Про функціонування мов на території МРСР", „Про права осіб, що належать до національних меншин, і правовий статус їх організацій" [1]. Парламент країни ратифікував основні міжнародні акти з прав національних меншин. Офіційно проголошено національну автономію Гагауз Єри – регіону з компактним проживанням гагаузів і болгар на півдні Молдови.

Інтенсифікація напруженості в міжетнічних відносинах у перші роки незалежності була викликана діяльністю груп та рухів національно-

радикального штибу, що прагнуть при підтримці колишніх керівників держави форсувати об'єднання з Румунією.

Труднощі Молдови в досягненні міжнаціональної злагоди, особливо в перші роки становлення державності, зростали, оскільки не існувало зваженої державної політики щодо оптимізації відносин між етносами, які століттями проживали на цій землі. Давалося взнаки й те, що тодішнім лідерам бракувало політичної волі вжити рішучих заходів для подолання страху й недовіри між титульною нацією та іншомовним населенням. Навіть навпаки – міжетнічна напруженість підігрівалася непродуманими діями тодішньої влади. Адже саме в перші роки незалежності Молдови поспіхом було прийнято низку законів про мови, які утискували права некорінного населення („Про статус державної мови МРСР", „Про повернення молдовській мові латинської графіки" тощо). Це призвело, зокрема, до відпливу частини російськомовного населення за кордон, прийняття значною кількістю осіб громадянства інших держав [2].

Найважчим, мабуть, іспитом для крихкої міжнаціональної злагоди, тенденція до якої з'явилася ще в ті часи, став так званий придністровський конфлікт, що переріс, на жаль, у братовбивчу війну. Головні винуватці її й дотепер не понесли відповідальності.

Наслідки конфлікту між Кишиневом і Тирасполем, а також націонал-екстремістських дій уніоністів відчуваються й досі. Сталася територіальна дезінтеграція країни. Почався розкол не тільки в молдовському суспільстві в цілому, а й серед етнічних молдован, що поділилися на так званих молдовеністів і румуністів [3].

У контексті досліджуваної проблеми важливо відзначити позитивну роль Департаменту міжетнічних відносин та академічного Інституту міжетнічних досліджень в організації процесу вивчення історії і культури етносів, які здавна населяють Молдову, – українців, росіян, болгар, гагаузів, євреїв, поляків, німців, циганів та ін., а також взаємодію цих структур з етнокультурними організаціями – складовими громадянського суспільства, яке поступово в країні формується. Ця взаємодія посилюється. Неурядових організацій етнокультурного спрямування налічується нині близько восьми десятків (усього в республіці проживають представники більше ста етносів). Характерно, що з кожним роком роль етнокультурних організацій у справі консолідації суспільства зростає. Це повністю стосується й численної української громади. (У Молдові проживає близько 600 тисяч етнічних українців, з них 200 тисяч – на території самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки).

Безумовно, однією з ключових проблем гармонізації міжетнічних відносин є проблема статусу російської мови. Відповідно до чинного законодавства, російська мова „використовується на території республіки поряд з молдовською мовою **як мова міжнаціонального спілкування**" (підкресл. авт. – **В. А**.) [4]. Тим часом, як свідчать соціологічні дослідження,

громадянське суспільство

представники національних меншин, особливо тих, що проживають компактно (Наддністрянщина, Гагауз Єри), зацікавлені в наданні російській мові статусу другої державної мови. (Прихильників двох державних мов стільки ж, скільки й прихильників статусу державної молдовської мови – по 46 %) [5]. Слід, однак, підкреслити, що надання російській мові статусу державної – це тільки один бік актуальної мовної проблеми. Інший її бік, на наше переконання, є досягнення реальної російсько-молдовської двомовності. Для вирішення цього непростого питання і державі, й інститутам громадянського суспільства належить ще наполегливо попрацювати. В нинішніх умовах надання російській мові статусу офіційної – справа досить проблематична.

Не можна сказати, що нинішня влада не прагне вирішити мовної проблеми, не випрацьовує правових норм, що сприяють встановленню міжетнічної злагоди. Тим більше, що надання російській мові статусу другої державної проголошувалося передвиборчою програмою правлячої нині Партії комуністів Республіки Молдова. Але ще 2001 року Конституційний суд заперечив конституційність відповідної поправки до Основного Закону, запропонованої парламентською фракцією ПКРМ.

Дещо поспішною і не зовсім тактично продуманою була спроба запровадити обов'язкове вивчення російської мови в молдовських школах, починаючи з другого класу. Цю обставину „майстерно" використала опозиція для дестабілізації політичного становища в Кишиневі, що привело до прийняття 2002 року резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи, якою було накладено мораторій на ініціативи з мовних та історичних проблем. Тим не менше, в лютому 2003 року президент В. Воронін виступив з ініціативою надати російській мові статусу офіційної в рамках вирішення придністровського питання. Однак і нині ця проблема лишається відкритою. Але те, що вона потребує вирішення, – безперечно.

Особливо важливим питанням в умовах сучасної Молдови є підвищення рівня толерантності, етнічної терпимості, передусім у середовищі підростаючого покоління. Результати анонімного соціологічного опитування 1,5 тисячі молодих людей, проведеного весною 2002 року (проект „Toleranta"), не можуть не спантеличити. Так, що таке „толерантність" зовсім не розуміє 95 % юнаків і дівчат (у Кишиневі – 86 %). Традиційна для нашого суспільства довіра до церкви (48 % опитаних вважає, що тільки в релігії можна знайти істину) обертається несподіванкою: 23 % респондентів заявили, що друзів серед людей іншого віросповідання вони не мають, не збираються мати і взагалі уявити собі такого не можуть.

Серйозно насторожують й інші дані опитування. 38 % респондентів вважає, що „нічого доброго багатонаціональний характер нашого суспільства культурі Молдови не принесе". Не менше 10 % відповіли, що люди інших національностей значно гірші, ніж вони. У тім, що права

національних меншин захищати не варто, переконані 11 % юнаків і дівчат віком від 14 до 21 року. У можливість мирного вирішення міжетнічних конфліктів не вірить 7 % молодих людей. Кожен третій опитаний виступає за перетворення Молдови на тоталітарну державу з владою, „яка вміла б вселяти страх" [6].

На жаль, нетерпиме ставлення частини молоді до громадян інших національностей підтверджують і результати соціологічного опитування, проведеного Інститутом публічної політики (проект „Барометр громадської думки – 2002"). Наприклад, на запитання: „Чи хотіли б ви мати серед сусідів людей іншої національності?", 58 % опитаних відповіли негативно. Висловлюють незадоволення при думці про сусіда іншого віросповідання 44 % респондентів. Тільки 12 % опитаних вважають, що „забезпечення миру і порозуміння між людьми – найважливіша мета для Молдови на нинішньому етапі" [7].

Як бачимо, формування в населення толерантного ставлення до людей інших національностей та іншого віросповідання є одним з найактуальніших. Адже толерантність, терпимість завжди були і є неодмінною ознакою цивілізованості, громадянськості й духовності.

У зв'язку з цим, на нашу думку, в першу чергу слід кардинально переглянути нинішню концепцію освітньо-виховного процесу в дитячих установах, школах, ліцеях, гімназіях, коледжах та вищих навчальних закладах з тим, щоби посилити дієздатність соціально-філософської парадигми громадянсько-патріотичного виховання.

Винятково важливим завданням для збереження молдовської державності, формування громадянського суспільства, зняття міжетнічної напруженості є вирішення придністровського конфлікту. Залагодження його дозволить досягнути внутрішньополітичної стабілізації з усіма її позитивними наслідками для економічної, соціальної та інших сфер. Це дозволить значно зменшити, а потім і ліквідувати метастази ущемлення й дискримінації російськомовного населення. Не випадково в так званій Придністровській Молдавській Республіці офіційними мовами визнано українську, російську та молдовську – мови найбільших етносів, що населяють її територію.

Як відомо, в минулому десятиріччі влада Кишинева і Тирасполя, за підтримки країн-гарантів Росії та України з наступним залученням Організації з безпеки та співробітництва в Європі, зробили немало спроб залагодити існуючі протиріччя. Стимулом для цього стала, зокрема, ідея федерації в рамках єдиної Молдови, розробка проекту нової конституції країни. Одначе Тирасполь вибудовує конфедеративні проекти, розглядаючи рівносуб'єктну федерацію двох берегів Дністра як явище тимчасове, як крок до визнання світовою спільнотою його політичної незалежності від Кишинева. Трирічна практика марних переговорів розвіяла ілюзії, що вирішення питання про об'єднання країни залежить

громадянське суспільство

від Кишинева і Тирасполя. З'ясувалося, що активною стороною в переговорному процесі мають виступити країни-посередники та ОБСЄ, але не в сепаратному, а в консенсусному варіанті. Такий висновок випливає з невдачі з підписанням так званого меморандуму Д. Козака. Очевидно, не можна очікувати остаточного вирішення придністровської проблеми, доки не домовляться між собою Москва і Вашингтон.

Без сумніву, унікальними державними актами нинішньої влади Молдови щодо проблеми вирішення придністровського конфлікту стали президентські укази „Про утворення Державної комісії з реінтеграції Республіки Молдова" (2002 р.) [8], а також запровадження посади міністра у справах реінтеграції країни. Основним їх завданням є „розробка пропозицій щодо внесення змін до законодавчої бази, спрямованих на прискорення процесу державної реінтеграції і сприяння формуванню єдиного правового, бюджетно-фінансового, валютного, енергетичного і культурно-освітнього простору Республіки Молдова" [9].

Важливим документом, що стосується інтересів національних меншин, можна вважати ухвалений у липні 2001 року закон про права осіб, що належать до національних меншин, і правовий статус їх організацій [10]. Крім підтвердження прав меншин, встановлених міжнародним правом, закон містить низку положень, що наближають російську мову до статусу офіційної, а також передбачають пропорційне представництво національних меншин в структурах виконавчої і судової влади всіх рівнів (зокрема, в армії, правоохоронних органах тощо). У безпрецедентній для колишньої влади постанові парламенту від 25 липня 2002 року, прийнятій за підсумками розгляду на пленарному засіданні питання про результати контролю за виконанням згаданого закону, урядові було доручено прискорити розробку і прийняття відповідних нормативних актів. Звернено також увагу на розробку заходів, що мають забезпечити норми пропорційного представництва національних меншин в органах влади. Цією ж постановою урядові було доручено „з метою консолідації громадянського суспільства... розробити і подати парламентові на затвердження Концепцію державної політики в галузі міжетнічних відносин" [11].

Ця постанова дала потужний імпульс подальшій розробці Концепції, ідею якої висунули представники різних верств суспільства та різних національностей ще 1996 року. Цю ідею підтримав Департамент національних відносин і функціонування мов, а також тодішнє керівництво держави. Розробку проекту Концепції державної політики Республіки Молдова в галузі міжнаціональних відносин було включено до Програми діяльності уряду на 1997 рік.

Незважаючи на те, що в другій половині того ж року проект був підготовлений і представлений в уряді, обговорення і прийняття його відклали у зв'язку з парламентськими виборами 1998 року. Однак

політичні сили, що прийшли до влади, продовжити роботу над проектом не вважали за доцільне. Завершила цю роботу тільки нинішня влада.

З огляду на політичне значення проекту Концепції, у його доопрацюванні брали участь депутати парламенту, науковці, керівники етнокультурних організацій, інші фахівці. Документ одержав остаточну назву – Концепція державної національної політики Республіки Молдова. 2003 року проект пройшов експертизу в Раді Європи, одержав позитивну оцінку експертів Венеціанської комісії та був внесений на розгляд парламенту. Його було опубліковано в пресі для широкого обговорення. Згідно з чинним регламентом, законопроект був усебічно розглянутий і підтриманий на засіданні уряду та в парламентських комісіях. Документ розглядався також спеціальною комісією парламенту і одержав схвалення. І лише після цього його було обговорено на пленарному засіданні та прийнято в цілому. Це сталося наприкінці 2003 року.

Базуючись на нормах Конституції країни, на багатовікових традиціях і досвіді молдовського народу, ключове положення Концепції визначає, що „Республіка Молдова є політико-правовим продовженням багатовікового процесу безперервної державності молдовського народу... Молдовани – державоутворююча нація – разом з представниками інших етносів: українцями, росіянами, гагаузами, болгарами, євреями, румунами, білорусами, циганами (ромами), поляками та іншими – складають народ Молдови, для якого Республіка Молдова є спільною Батьківщиною" [12].

Будучи, безумовно, документом надзвичайної політичної ваги, Концепція являє собою „сукупність принципів, пріоритетних цілей і завдань з інтеграції та консолідації єдиного полікультурного і багатомовного народу Республіки Молдова шляхом приведення загальнонаціональних інтересів у відповідність з інтересами всіх етнічних і мовних спільнот країни" [13]. Важливо підкреслити, що в преамбулі закону декларується, що „Концепція є базовим документом для органів публічної влади при проведенні соціально-економічної і культурної політики в галузі розвитку і зміцнення незалежності й суверенітету країни, консолідації багатоетнічного народу Республіки Молдова. **Цими ж принципами повинні керуватися державні органи країни, підтримуючи зусилля з побудови громадянського суспільства"** (підкресл. авт. – **В. А.**) [14].

Різко негативно оцінили Концепцію представники політичних партій і громадських організацій уніоністського спрямування. Об'єднавшись у виборчий блок „Moldova democratica", вони мають намір усіляко перешкоджати реалізації її положень.

Наскільки ще живучі ксенофобські настрої, свідчать опубліковані статті в тижневику Спілки письменників „Literatura si arta", написані переважно його головним редактором Н. Дабижою. Ці публікації викликали

громадянське суспільство

неоднозначну реакцію не тільки в засобах масової інформації, але навіть і серед політичних однодумців Н. Дабижі. Характерно, що висунута автором ідея „етнічної чистоти" зустріла різку відсіч у Раді Європи і Комітеті міністрів, у виступі недавнього Генерального секретаря Ради Європи В. Швіммера. Вони рішуче засудили ксенофобські пасажі Н. Дабижі [15].

Поглиблення позитивних змін у міжетнічних відносинах багато в чому залежить від конкретної програми заходів для реалізації положень Концепції, над якою працює уряд. З огляду на вже виявлену активність неурядових організацій, окремих громадян в обговоренні, доповненні та внесенні змін до проекту Концепції, хочеться зміцнитися в думці, що новонароджуване громадянське суспільство усвідомлює всю важливість зміцнення міжнаціональної злагоди й територіальної інтеграції країни. Гідний вклад у цю справу може зробити й Україна як одна з країн-гарантів придністровського врегулювання.

Література:

1. Monitorul oficial al Republicii Moldova, N 107, 4 сентября 2001, С. 17 – 19.

2. Докладніше див.: Национальные отношения в Республике Молдова на современном этапе и пути их оптимизации. – Кишинев, 1999. С. 32.

3. Див.: **Кононенко Г. М.** О некоторых причинах возникновения вооруженного конфликта между Кишиневом и Тирасполем и раскола в молдавском обществе // Национальные образы мира: единство – разнообразие – справедливость: материалы международной научно-практической конференции 22 – 23 октября 2003 г., Кишинев. – Кишинев, 2003.

4. Закон Молдавской Советской Социалистической Республики „О функционировании языков на территории Молдавской ССР" (1989) // Регулирование использования языков в полиэтническом обществе. Кишинев, 1996, С. 148 и др.

5. Див.: Проект „Барометр общественного мнения" // „Независимая Молдова", 18 апреля 2002 года.

6. Век нетерпимости: рассекреченные архивные документы. – Кишинев, 2003, С.4.

7. Там само.

8. Monitorul oficial..., № 115 – 116, 8 августа 2002 г., С. 11.

9. Там само.

10. Monitorul oficial..., № 107, 4 сентября 2001 г., С. 17 – 19.

11. Monitorul oficial..., № 117 – 119, 15 августа 2002 г., С. 31.

12. Там само. № 1 – 5 от 01.01.04.

13. Там само.

14. Там само.
15 Независимая Молдова, 28 апреля 2004 года.